

MATINAL LITERÀRIA 2024

“No he escrit mai sense mullar la ploma al cor, esbatanat”

Joan Salvat-Papasseit

Salvat-Papasseit, l'irradiador de vida

Ruta per la Riera de Fontscalents (Moianès)

SEAS 19 de maig de 2024

Dossier de Romi Porredon

Joan Salvat i Papasseit

Joan Salvat i Papasseit va ser un escriptor barceloní d'extracció humil, esperit rebel i altament autodidacte. Conegut com a poeta d'avantguarda, va tenir també una prolífica activitat com a redactor d'articles de crítica social en català i castellà, i simpatitzà amb els corrents anarquistes i socialistes de l'època.

Joan Salvat i Papasseit neix a Barcelona el **16 de maig de 1894**. Conegut sobretot com a poeta, és autor també d'articles, manifestos i altres proses de caire polític i social. La seva vida és intensa i marcada per una tuberculosi que l'acaba conduint precoçment a la mort.

Té una infància desafortunada. El seu pare, fogoner de la Companyia Transatlàntica, mor d'accident en alta mar. Amb **set** anys, la mare, que malaltejava, es va veure obligada a buscar-li protecció a la institució benèfica de *l'Asilo Naval Español*, instal·lat a la corbeta *Mazarredo*; més tard l'acull la corbeta *Consuelo* i després la *Tornado*, totes tres atracades al port de Barcelona.

Amb **dotze** anys el noi abandona l'Asilo i ha d'afrontar una situació econòmica precària i fer-se càrrec de la mare i un germà. Sense preparació professional concreta, realitza tota mena de feines: aprenent d'adroguer, ajudant d'escultor d'imatges religioses... Però ell volia fer-se una cultura per substituir la universitat que no va aixopugar-lo, que serà el fruit heterogeni d'una colla d'autors i de línies de pensaments diferents. Una síntesi confusa que tendeix cap a plantejaments polítics propers a l'anarquisme i a un cert eclecticisme literari. És el resultat lògic d'un procés formatiu autodidàctic, orientat cap a la consecució de l'home nou, el revolucionari. Salvat es fa una cultura i la fa aprofitant plataformes assequibles als seus orígens socials: els ateneus, les biblioteques les llibreries de vell i les tertúlies amb amics. L'any **1911**, amb **disset** anys, inicia l'amistat amb Emili Eroles, llibreter de vell al mercat de Santa Madrona. Allí, es reuneix sovint amb el bibliògraf Antoni Palau i amb Joan Alavedra en una mena de tertúlia. Amb aquests amics es troba també a *l'Ateneu Enciclopèdic Popular* i constitueixen el primer nucli contestatari anomenat *Grup Antiflamenquista Pro-Cultura*, en la línia de l'activisme pamfletari i revolucionari.

Joan Salvat-Papasseit, adolescent, quan començava a interessar-se per la pintura.

Molt aviat, l'any **1912**, comença a festejar amb Carme Eleuterio (*jo me l'he triada/ moreneta i prima/ moreneta i prima/ que sembla un palmó*), amb qui es casa el 1918. Els anys anteriors al seu matrimoni, **Salvat** queda influït per les idees anarquistes i socialistes d'alguns autors com Gorki, Ibsen i Nietzsche. Amb Joan Alavedra, assisteix a les classes que el doctor Jordi Rubió ofereix als Estudis Universitaris Catalans. Coneix Daniel Cardona, un dels dirigents carismàtics de l'independentisme radical i s'introdueix en els cercles nacionalistes.

Durant aquest període, col·labora en publicacions de caire anarquista i revolucionari. El **1914** s'afilia a les Joventuts Socialistes i col·labora a *La Justícia Social* de Reus, sovintreja els locals bohemis, entra a la redacció de la revista *Los Miserables* i adopta el pseudònim *Gorkiano* per la fascinació que li han produït els llibres de Maxim Gorki. Aplega bona part d'aquests articles a *Humo de fábrica* (1918). Entre els anys **1915** i **1916** la situació econòmica el pressiona i ha d'exercir oficis molt diferents, un dels quals treballar de vigilant nocturn al port de Barcelona, experiència que inspira un dels seus poemes més coneguts "Nocturn per a acordió": "*Vosaltres no sabeu / què és / guardar fusta al moll*".

El març de **1916**, arran de l'article "Un pueblo, Portugal" aparegut a *Los Miserables*, és condemnat a dos mesos i un dia de presó. Continua col·laborant en revistes, com ara *Sabadell Federal*, inicia en castellà *Glosas de un socialista* i comença a escriure poemes en català.

Emili Eroles i Joan Alavedra presenten el jove **Salvat** a Eugeni d'Ors, amb el qual comparteix l'aversion pública contra la Guerra Mundial. Precisament és Ors qui el presenta a Santiago Segura, el propietari de les Galeries Laietanes, on el poeta entra a treballar com a encarregat de la secció de llibreria, fet que li proporciona una certa estabilitat econòmica, una feina adient i és quan la vida li va fer un tomb considerable.

El mateix **1916** coneix també el pintor i teòric Joaquim Torres-Garcia i l'artista uruguaià Rafael Barradas, que l'introdueixen en el món de les avantguardes: el futurisme i el vibracionisme. L'any 1917 apareix el primer número de la revista de títol ibsenià *Un enemic del Poble. Fulla de subversió espiritual*, on per primera vegada **Salvat-Papasseit** disposa d'un espai propi per a difondre les seves idees i ho aprofita per a publicar uns aforismes titulats "*Mots-propis*".

Comença a deixar enrere la seva etapa més combativa i, a poc a poc, es va forjant el poeta avantguardista. Per les Galeries Laietanes passen des d'escriptors de formació clàssica noucentista fins a autors que seran els capdavanters de l'avantguarda catalana, com J. V. Foix, Josep Maria Junoy i Joaquim Folguera.

L'any **1917** publica el seu primer poema "Columna vertebral: sageta de foc" i ideològicament es decanta cap al que ell anomenarà *Divina Acràcia*, és a dir que comença a desvincular-se del pensament polític.

L'any **1918** edita l'únic número de la revista *Arc-Voltaic*. En aquesta publicació, d'influències futuristes, apareix el títol del primer llibre de poemes: *Poemes en ondes hertzianes*, que és el primer llibre imprès a la península on s'abandona la rigidesa poètica. L'estiu d'aquell any, arran d'una grip, comença a manifestar-se-li una tuberculosi que el durà a la mort sis anys després. Santiago Segura li ofereix casa a Sitges, on s'estableix la parella acabada de casar. Més tard fa cures de repòs a Sant Just Desvern i en una masia de Matadepera.

Joan Salvat-Papasseit, pels volts de 1917.

El **1919**, neix Salomé, la seva primera filla, fet que l'anima a escriure les proses infantils *Els nens de la meva escala*, editades a la revista *La Mainada* (1921).

Aviat torna a les Galeries Laietanes i comença un període de gran activitat. Fa noves coneixences (Tomàs Garcés, Xavier Nogués, Joaquim Sunyer, Josep Maria López-Picó) i enceta una nova etapa com a llibreter i editor. Publica el primer llibre *Poemes en ondes hertzianes* (1919), on és ben manifesta la seva fascinació per autors com Marinetti, els futuristes italians i, encara més, Apollinaire.

L'any **1920** fa una breu estada a París i col·labora assíduament en l'apartat de lletres d'*El dia* de Terrassa i publica com a pamflet *Contra els poetes en minúscula. Primer manifest futurista català*. L'any **1921** edita la revista *Proa*, de la qual només sortiran dos números, i col·labora a *La Publicidad*. És també quan apareix el seu segon llibre de poemes *L'irradiador del port i les gavines*.

El desembre d'aquell mateix any és internat al sanatori de *La Fuenfría*, a Cercedilla (Madrid), en un ambient hostil a Catalunya. D'aquesta experiència, en surt *Les conspiracions* (1922) "versos de guerra contra Castella", segons confessió de l'autor. Aquell mateix any neix Núria, la seva segona filla. Tanmateix la malaltia avança i **Salvat-Papasseit** comença un pelegrinatge agònic per diferents sanatoris d'Andorra i la Catalunya Nord. Tanmateix, malgrat que el mal el consumeix, són anys d'intensa activitat poètica que, alhora, mostra rebel·lia íntima i passió per la joia de viure, com es pot veure en un dels seus poemes més colpidors *Tot l'enyor de demà*. Publica *La gesta dels estels* (1922), *El poema de la rosa als llavis* (1923) -un dels textos més bells de la lírica catalana contemporània- i un fragment més d'*Els nens de la meva escala*; prologa *La batalla*, obra del seu amic Daniel Cardona, i és antologat per Tomàs Garcés a *Els poetes d'Ara*, amb un pròleg de Josep Maria Junoy.

Joan Salvat-Papasseit al sanatori, aflagit per la malaltia

El febrer de **1924** mor la seva filla Núria. La tuberculosi pulmonar no remet i entra en una fase crítica. El visiten els amics escriptors i pintors, a alguns dels quals els ensenya poemes inèdits que guardava sota el coixí del llit. El poeta, amb només trenta anys, mor el **7 d'agost de 1924**, a casa seva, al carrer de l'Argenteria de Barcelona. Xavier Nogués fou qui va recollir el manuscrit del darrer llibre de Salvat, *Óssa menor* (**1925**) que apareix en edició pòstuma, acompanyat d'un subtítol prou significatiu: "fi dels poemes d'avantguarda".

La ciutat de Barcelona recorda **Joan Salvat-Papasseit** amb un monument al Moll de la Fusta, al peu del qual hi ha reproduït el poema "Nocturn per a acordió", que fa referència a l'època en què l'autor va fer-hi de vigilant nocturn.

La seva obra poètica ha estat profusament difosa al gran públic, sobretot a partir de les musicacions i recitacions de Núria Espert, Celdoni Fonoll, Lluís Llach, Ovidi Montllor, Guillermina Motta, Ramon Muntaner, Teresa Rebull, Xavier Ribalta, Joan Manuel Serrat i Rafel Subirachs, entre d'altres.

Joan-Salvat-Papasseit [gravat de Rafael-Barradas]

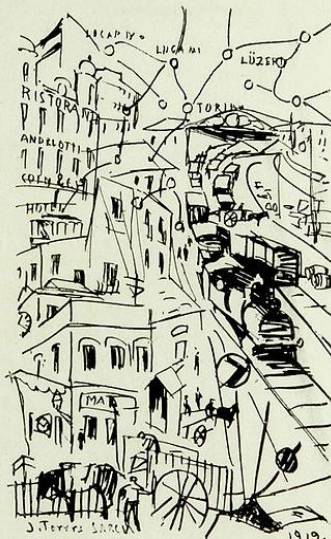
ANTOLOGIA POÈTICA [per ordre cronològic]

1919: *Poemes en ondes hertzianes*

54045

a J.-V. Foix

La dinamo turgent mou els priaps de foc
en CIRCUMVAL·LACIÓ
No he vist més majestat que en lo stylo de foc
TROLLEY TROLLEY TROLLEY
Es que jo só igual per cadascú
en el passatge
Fa fàstic tothom sap estranger
i és segur que aquest vell no coneix el meu nom
Un altre porta ulleres
i els vidres entelats
Ran de nas Ran de nas
PERQUÈ EL REVISADOR
El cobrador abans tenia la paraula
(de guisa que em feia l'ullet
5-4-0-4-5)
ARC DE TRIOMF
M'he palpat bàrbarament
si m'han pres la cartera
A fe que no en portava amic

PASSEIG

a Joaquim Torres-Garcia

La boira
fredament
acaba d'engolir la llarga via
Els llums són guaites
En acabar de ploure
quan els arbres somiquen
o que és dolç escoltar el silenci
El silenci és la boira
Jo somric
I mil llums em somriuen
Són mil llums
no pas homes
Com és càlid el somriure dels llums
I les espurnes blanques
del trolley dels trams
dansen com les estrelles
M'HE TOPAT AMB UN HOME QUE PASSAVA

1921: L'irradiador del port i les gavines

TOT L'ENYOR DE DEMÀ

A Marià Manent

Ara que estic al llit

malalt,
estic força content.

-Demà m'aixecaré potser,
i heus aquí el que m'espera:

Unes places lluentes de claror,
i unes tanques amb flors

sota el sol,
sota la lluna al vespre;

i la noia que porta la llet
que té un capet lleuger
i duu un davantalet

amb unes vores fetes de puntes de coixí,
i una riulla fresca.

I encara aquell vailet que cridarà el diari,
i qui puja als tramvies

i els baixa
tot corrent.

I el carter,
que si passa i no em deixa cap lletra m'angoixa,
perquè no sé el secret

de les altres que porta.

I també l'aeroplà
que em fa aixecar el cap
el mateix que em cridés una veu d'un terrat.

I les dones del barri
matineres
qui travessen de pressa en direcció al mercat
amb sengles cistells grocs,
i retornen

que sobreixen les cols,
i a vegades la carn,
i d'un altre cireres vermelles.

I després l'adroguer,
que treu la torradora del cafè
i comença a rodar la maneta,

i qui crida les noies
i els hi diu: -Ja ho té tot?

I les noies somriuen,

amb un somriure clar,
que és el baume que surt de l'esfera que ell volta.

I tota la quitxalla del veïnat
qui mourà tanta fressa perquè serà dijous,
i no anirà a l'escola.

I els cavalls assenyats,
i els carreters dormits
sota la vela en punxa,
que dansa en el seguit de les roderes.

I el vi que de tants dies no he begut.

I el pa,
posat a taula.
I l'escudella rossa,
fumejant.

I vosaltres amics,
perquè em vindreu a veure
i ens mirarem feliços.

Tot això bé m'espera,
si m'aixeco
demà.

Si no em puc aixecar,
mai més,
heus aquí el que m'espera:

-Vosaltres restareu,
per veure el bo que és tot:
i la Vida
i la Mort.

RES NO ÉS MESQUÍ

A Josep Obiols

Res no és mesquí
ni cap hora és isarda,
ni és fosca la ventura de la nit.
I la rosada és clara
que el sol surt i s'ullprèn
i té delit del bany:
que s'emmiralla el llit de tota cosa feta.

Res no és mesquí,
i tot ric com el vi i la galta colrada.
I l'onada del mar sempre riu,
Primavera d'hivern — Primavera d'estiu.
I tot és Primavera:
i tota fulla verda eternament.

Res no és mesquí,
perquè els dies no passen;
i no arriba la mort ni si l'heu demanada.
I si l'heu demanada us dissimula un clot
perquè per tornar a néixer necessiteu morir.
I no som mai un plor
sinó un somriure fi
que es dispersa com grills de taronja.

Res no és mesquí
perquè la cançó canta en cada bri de cosa.
—Avui, demà i ahir
s'esfullarà una rosa:
i a la verge més jove li vindrà llet al pit.

DÓNA'M LA MÀ

Dóna'm la mà que anirem per la riba
ben a la vora del mar
bategant,
tindrem la mida de totes les coses
només en dir-nos que ens seguim amant.

Les barques llunyes i les de la sorra
prendran un aire fidel i discret,
no ens miraran;
miraran noves rutes
amb l'esguard lent del copsador distret.

Dóna'm la mà i arrecera ta galta
sobre el meu pit, i no temis ningú.
I les palmeres ens donaran ombra.
I les gavines sota el sol que lluu

ens portaran la salabor que amara,
a l'amor, tota cosa prop del mar:
i jo, aleshores, besaré ta galta;
i la besada ens durà el joc d'amar.

Dóna'm la mà que anirem per la riba
ben a la vora del mar
bategant;
tindrem la mida de totes les coses
només en dir-nos que ens seguim amant.

LES FORMIGUES

A Josep Lleonart

camí de sol · per les rutes amigues · unes formigues

JOAN SALVAT-PAPASSEIT

1922 : *Les conspiracions*

TORNADA

Cel i mar
cel i mar
i la costa plomosa de Garraf
el camp i la muntanya com l'abraç de la mar
—qui deixava Castella no hi voldria tornar

el garcés Montjuïc
i el Port gonflat de pals
atxes de vent —rendits a la ciutat
qui té una Rambla amb cor
amb flam
i amb sang

un Estadi batent per Camp de Març
amb llançadors del disc

mil sagetes al vent que clamen llibertat

1922: *La gesta dels estels*

MESTER D'AMOR

A Enric Casanovas

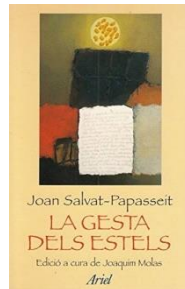
Si en saps el pler no estalviïs el bes,
que el goig d'amar no comporta mesura.
Deixa't besar, i tu besa després
que és sempre als llavis que l'amor perdura.

No besis, no, com l'esclau i el creient,
mes com vianant a la font regalada;
deixa't besar -sacrifici fervent-,
com més roent més fidel la besada.

¿Què hauries fet si mories abans
sense altre fruit que l'oreig en ta galta?
Deixa't besar, i en el pit, a les mans,
amant o amada -la copa ben alta.

Quan besis, beu, curi el veire el temor:
besa en el coll, la més bella contrada.
Deixa't besar

i si et quedava enyor
besa de nou, que la vida és comptada.

SI JO FOS PESCADOR

Si jo fos pescador pescaria l'aurora,
si jo fos caçador atraparí el sol;
si fos lladre d'amor m'obririen les portes,
si fos bandit millor
que vindria tot sol:

-els carcellers del món no em sabrien mai
l'ombra,
si fos lladre i bandit no em sabrien el vol.

Si tingués un vaixell m'enduria les noies,
si volien tornar deixarien llurs cors:

i en faria fanals
per a prendre'n de nous.

DIVISA

Fem l'escamot dels qui mai no reculen
i sols un bes els pot fer presoners,

fem l'escamot dels qui trenquen les reixes
i no els fa caure sinó un altre bes.

Fem l'escamot dels soldats d'avantguarda:
el primer bes que se'ns doni als primers.

1923: *El poema de la rosa als llavis*

PERQUÈ HAS VINGUT

Perquè has vingut han florit els lilàs
i han dit llur joia

envejosa
a les roses:

mireu la noia que us guanya l'esclat,
bella i pubilla, i és bruna de rostre.

De tant que és jove enamora el seu pas
—qui no la sap quan la veu s'enamora.

Perquè has vingut ara torno a estimar:
diré el teu nom
i el cantarà l'alosa.

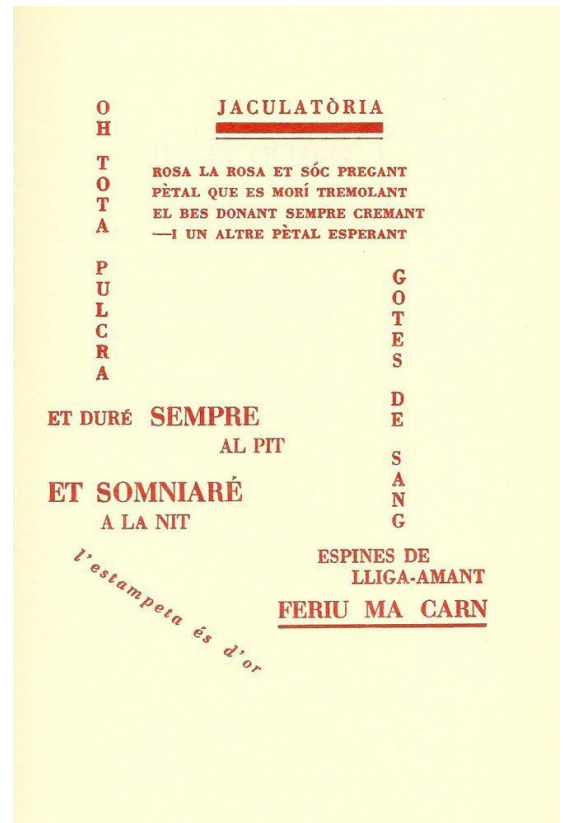
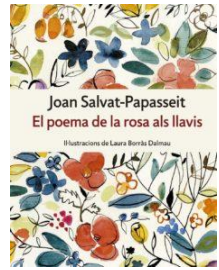
VISCA L'AMOR

Visca l'amor que m'ha donat l'amiga
fresca i polida com un maig content!
Visca l'amor

l'he cridada i venia
—tota era blanca com un glop de llet.

Visca l'amor que Ella també es delia:

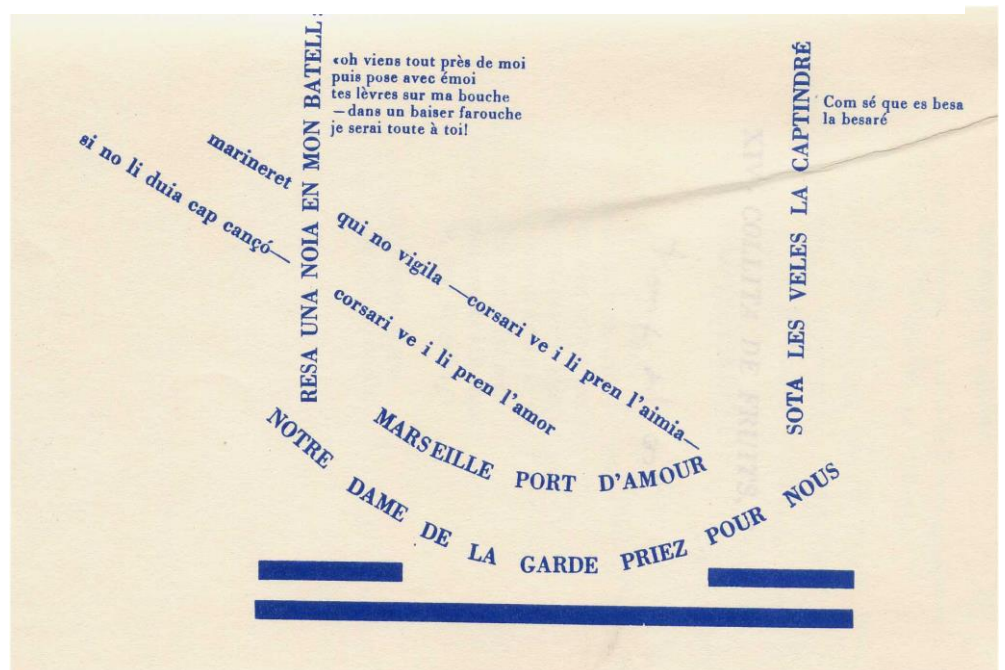
visca l'amor:
la volia i l'he pres.

SI LA DESPULLAVA

Si la despullava
oh, la meva amor!
un botó que queia
ja em donava goig
-ara la bruseta
i el cinyell tot pret,
mel rosada i fresca
la sina després:

al mig de la toia
clavellets vermells:

1925: *Ossa menor* [obra pòstuma]

NOCTURN PER A ACORDIÓ

A Josep Aragay

Heus aquí: jo he guardat fusta al moll.
(Vosaltres no sabeu
què és
guardar fusta al moll:

però jo he vist la pluja
a barrals
sobre els bots,
i dessota els taulons arraulir-se el preu fet de l'angoixa;
sota els flandes
i els melis,
sota els cedres sagrats.

Quan els mossos d'esquadra espiaven la nit
i la volta del cel era una foradada
sense llums als vasons:
i he fet un foc d'estelles dins la gola del llop.

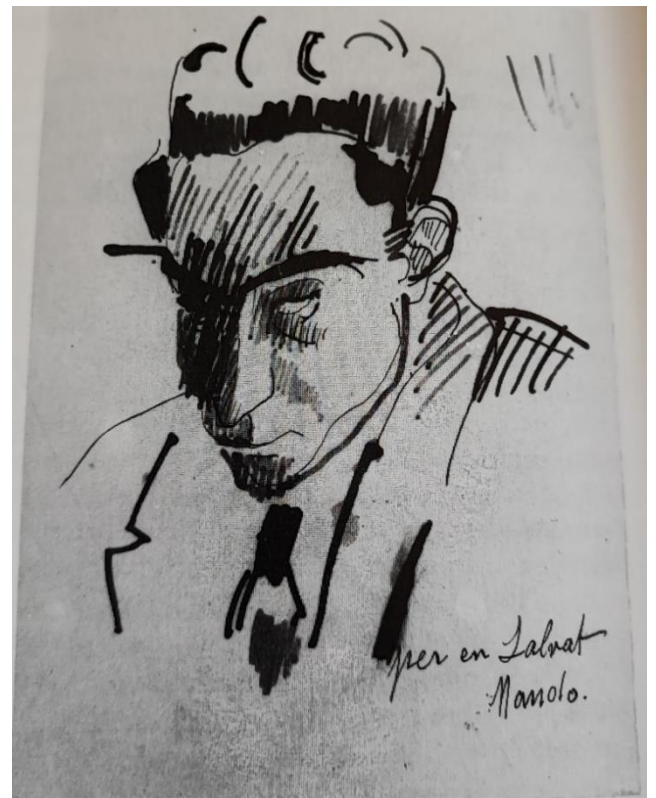
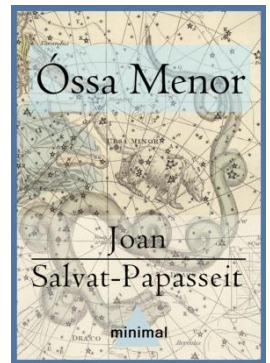
Vosaltres no sabeu
què és
guardar fusta al moll:

però totes les mans de tots els trinxeraires
com una farandola
feien un jurament al redós del meu foc.
I era com un miracle
que estirava les mans que eren balbes.

I en la boira es perdia el trepig.

Vosaltres no sabeu
què és
guardar fustes al moll.

Ni sabeu l'oració dels fanals dels vaixells
—que són de tants colors
com la mar sota el sol:
que no li calen veles.

10

LA MEVA AMIGA COM UN VAIXELL BLANC

Aquella verge vinclada als meus braços
tota es donava però ha fet un gran crit.

-Oh, amat, no temis! - em deia

ajocant-se:

-No hi ha a la terra cap glavi més fi.

Cerca pel món, que no en trobaràs d'altra
que et faci ofrena d'un amor tan pur.
No em deixis, no, que el teu bes 'amanyaga:
com ho faria, si era sense tu?-

I ara s'alçava i jo la vestia
i els seus cabells destrenava pel coll.
La carn, flotant al mossec de la vida,
s'enorgullia de la comunió.

-Què més voldràs, si el meu cos que et
guardava
ara ja és teu, i elevarà el teu cant? -
I amb els peus nus, de puntetes, mirant-me:
-Quan corris món, el meu nom què et dirà? -

A cada mot més la veu endolcia,
i jo era alhora l'heroi i l'esclau:

-No et deixaré

et diré el nom d'amiga.

La meva amiga: com un vaixell blanc.

I encar de nou la prenia en mos braços
-ja era el seu ventre més alt i més fort.
I a cada pit un vermell:

dues brases
com la punxada del llavi i del cor.

Carme Eleuterio i Ferrer

100
Joan
Salvat-Papasseit

Salvat-Papasseit, amb el seu pensament iconoclasta, proclamava:

“Soc, com home de lletres, d’imaginació escassa, més aviat elemental: tot ho he vist o viscut. Però em sé una aristocràcia d’esperit, que és pot alçar dels límits de la Universitat que no m’aixopluga. També dels primers passos. Amo l’art i els artistes i les obres inútils dels artistes. Aspiro a una obra inútil que es doni de consol als homes rics, sense la democràcia que confon l’home ric amb l’home de diner, l’artista amb el cavall. Mai no he tingut fortuna, ni mai no la tindrè. Però la joia és meva, perquè la sé mentir, professió de Poeta que soc. Segons la predicció, la mort em prendrà amb foc, perquè un foc interior em consum. Em planyo que la glòria no sigui una donzella que hom pugui estrènyer als braços”.

“Notes biogràfiques” dins *Mots-propis i altres proses*. Ed 62, 1975]

